

CANIGÓ, COSMOS POLIVALENT I FANTÀSTIC

Mariàngela CERDÀ I SURROCA

vegí la muntanya, trepitgi ses congestes que tot l'any blanquegen,
baixí al monestir de Sant Martí, coneguí la llegenda del comte
Guifre [...] sentí parlar i parlí d'encantades als pagesos i pastors,
de monjos i monestirs a les ànimes piadoses [...] i me'n torní ena-
morat del Rosselló

(Esborrany d'un pròleg a *Canigó*, ms. 2433 de la BC)

El poema *Canigó* (1886), de Jacint Verdaguer, ve subtitulat *Llegenda pirenaica del temps de la reconquesta*. Els tres elements d'aquest subtítol són la base de la present comunicació:

- a) Temps de la reconquesta
- b) Espai pirinenc
- c) Llegendari (fora del temps/espai)

Que es concreten en aquests tres blocs:

I. COMTATS I CENOBIS

Apunts historiogràfics sobre l'alta edat mitjana a Catalunya.

II. MUNTANYES REGALADES

Comparances amb el llibre del Dr. Francesc Marés, *Historia y miracles de la Sagrada Imatge de Nostra Senyora de Nuria* (1666), com a possible precedent d'algunes descripcions verdaguerianes a *Canigó*.

III. EL MANTELL D'ERMINI

Canigó aplega contalles, cançons i llegendes populars; la més remarcable, perquè Verdaguer hi basa el seu poema, és la del *mantell d'ermíni*, que hi propicia la tragèdia i, també, la implantació d'un món nou.

Comtats i cenobis

Ab son germá, lo comte de Cerdanya,
com áliga que á l'áliga acompanya,
devalla Tallaferro de Canigó un matí

Aquests versos inicials de *Canigó* ens situen de ple dins l'ambient de feudalisme medieval que emmarca el poema, sostingut amb uns puntals ben significatius de

les dinasties catalanes, la nissaga d'Oliba Cabreta, de la casa comtal de Cerdanya, esdevingué després monjo a Montecassino: Bernat I Tallaferro (970?-1020), comte de Besalú, com a ideal guerrer i polític; Guifré II (970?-1050) comte de Cerdanya i Conflent, com a ideal guerrer i eremita; la història esmenta com a successor de Bernat I Tallaferro el seu fill Guillem el Gras (1020-1052), ja que de fet Gentil, l'heroi tràgic de *Canigó*, que encarna l'ideal de la cavalleria i la poesia trobadoresca ensems, és una creació del poeta; Oliba (971-1046), bisbe de Vic i abat de Ripoll i de Cuixà, germà de Bernat i Guifré, encarna l'ideal monàstic i de croada religiosa. Tot plegat, una síntesi completa per a aquesta obra culminant, en dotze cants més l'epíleg, creada pel geni poètic de Jacint Verdaguer i editada el 1885-86, com a corol·lari literari de les excursions i atractius de la muntanya i les seves llegendes. El poema *Canigó*, una cosmogonia segons tres nuclis —històric, geogràfic i fantàstic— generadors d'un mite nacional, inspira la seva part històrica en relats i personatges dels orígens de Catalunya i en la marxa cap a la sobirania dels comtats de la Marca Hispànica. La Reconquesta és un dels signes de l'època, l'alta edat mitjana, dominada per les lluites entre Orient i Occident dels comtes-guerrers, entre sarraïns i cristians: «C'est une époque d'une importance extrême en ce qui concerne la formation de notre esprit collectif, caractérisée par une paix et une sécurité relatives, qui permirent l'établissement d'institutions de tendance libérale et ouvertes aux influences venues du monde extérieur. C'est aussi le temps où se produit une évolution marquée vers l'indépendance que ces trois grands comtes devaient finir par atteindre.»¹

Lo comte Tallaferro va com lo vent
volant per les altures del Pirineu²

Aquesta figura és descrita així: «Bernardo de *Tallaferro* [...] conde de Besalú, hijo de Oliva *Cabreta*, es una de las figuras mas caballerescas de aquel tiempo [...] pues se le honró con el glorioso título de *príncipe, padre de la patria*, y con el de *Tallaferro* [...], que le adquirieron sus hechos y proezas militares.»³

«Bernat [...] anomenat TALLAFERRO perquè era, segons les *Gesta Comitum*, "acèrrim i fortíssim en armes", fou un home de molta personalitat [...] de bell rostre, noble aspecte i alta estatura, de dolç i eloqüent parlar [...] il·lustre per les seves victòries contra els enemics.»⁴ La seva mort tràgica (sobrevinguda el 1020 en travessar el Roine a cavall) també és evocada al poema:

-¡Es mort! es mort lo comte Tallaferro!
la Provença s'endola en son enterro
y'l cel mateix sembla desferse en plors (*Can. XI*)

1. Miquel COLL i ALENTORN, «Les Comtes Catalans à l'époque d'Oliba», *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, núm. 3 (1972), p. 23.

2. Jacint VERDAGUER, *Canigó* (Barcelona, 1886), cant V. En endavant, *Can.*, més xifra romana del cant corresponent.

3. Víctor BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, I (Barcelona, 1860), p. 444.

4. Santiago SOBREQÜÉS, *Els Barons de Catalunya* (Barcelona, 1961), p. 9.

Quant al comte Guifré de Cerdanya,

Lo comte Guifre encara d'ira está foll,
plantat dalt de la cima de Canigó (*Can.* VIII)

Aquí ve a punt la referència històrica sobre aquesta «feréstega dinastia» com «la branca més violenta i èpica de l'arbre genealògic dels comtes catalans.»⁵ Una violència dels dos comtes germans que contrasta, també al poema, amb l'actitud de l'altre germà, l'abat Oliba. Tanmateix, Guifré, comte únic de Cerdanya-Conflent-Berguedà per renúncia del seu germà, Oliba, fou el fundador i protector del monestir de Sant Martí de Canigó, on professà i portà una vida edificant d'expiació fins a la seva mort; segons una antiga tradició recollida per Verdaguer, feia servir de lliit un sepulcre excavat a la roca:

Creu ser un mort que, en sa capella ardent
d'estrellades de ciris resplendent,
escolta'l Dies irae aterrador. (*Can.* XI)

Altrament, el retrat físic i l'expressió del cavaller Gentil al poema pot, fins a cert punt, reproduir el que atribueix la història a son pare, Bernat:

Los dos archs de ses celles fins y hermosos
l'una retrau, l'altra son ample front,
l'altra sos llabis de clavell desclosos
hont lo somrís plascèvol may se fon. (*Can.* III)

Gentil, però, esdevé heroi tràgic quan son oncle Guifré el troba, inexplicablement, convertit en joglar i, irat, l'estimba:

Quan, per sa culpa, l'moro tot ho aterra,
apar de fades encisat y ullprès,
lo veu venent a son amor llur terra,
y, com resclosa plena, no pot més. (*Can.* VII)

Més endavant, tanmateix,

Lo troba un jorn furgant la roca viva,
venint de son bisbat lo bisbe Oliva (*Can.* XI)

Oliba, l'abat que estimava les ciències, germà de Bernat i Guifré, era de la família comtal catalana per antonomàsia, que també s'havia assignat l'obra constructora del país. Unit a l'esclat cultural de Cuixà, Ripoll i Vic, la figura de l'abat Oliba «De la nostra època comtal precisament [...] ha estat entre les més sobresortints, la més profusament estudiada».⁶

5. Antoni ROVIRA i VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, III (Barcelona, 1924), p. 573.

6. Ramon D'ABADAL, *L'Abat Oliba, Bisbe de Vic i la seva època* (Barcelona, 1948), p. 13.

Ressegueix entretant cenobi y temple
Oliva, no hi há rès que no contemple:
funda en Ripoll un altre monestir (*Can. XI*)

El seu seny ordenat, despert i prudent es palesa en la institució de *pau i treva*, tan important a la Catalunya medieval; a *Canigó*, Oliba contrasta amb l'ambient guerrer que l'envolta i el modera:

Ignorant l'art ferotge de la guerra,
humil doblega sos genolls en terra,
pe'l comte Guifre demanant socós (*Can. IX*)

L'abat Oliba glossa igualment, a tall d'exemple per a son germà Guifré, la catàstrofe que destruí definitivament el monestir d'Eixalada —precedent del de Cuixà— a causa d'una inundació, l'any 878. Verdaguer també recorre, per narrar el succés, a la llegenda sobre la venjança de l'encantada del llac de Lanós, quan

Per Exalada
la nit darrera es arribada! (*Can. IX*)

A partir d'aquest fet, neix el monestir de Sant Miquel de Cuixà, glòria de la vida eremítica, on morí ocasionalment l'abat Oliba:

Cel de Cuxá
¿de quanta estrella t'enjoyá
l'abat Garí,
ab Pere Ursólo, Marí
lo gran asceta
y Romualdo anacoreta? (*Can. IX*)

En resum, l'«Epílech» de *Canigó* o «Los dos campanars» és alhora un *ubi sunt* dels grans cenobis catalans i el desenllaç del poema:

Donchs ¿què us heu fet, superbes abadies,
Mercèvol, Serrabona y Sant Miquel,
y tu, decrepit Sant Martí, que omplíes
aquexes valls de psalms y metodíes,
la terra d'àngels y de sants lo cel?⁷

7. J. VERDAGUER, *Canigó* (Barcelona, 1944), «Epíleg - Los dos campanars».

Muntanyes regalades

Cortinatges de tosca y brodadures,
cascades d'argent fos en l'ayre preses,
garlandes d'aura en richs calats sospeses,
d'alguna fada finestró diví [...]
tot hi es blanch, com los coloms que hi nien,
papallones gentils d'aquell jardí (Can. IV)

Les excursions i estades de Verdaguer al Prepirineu i al Pirineu pels anys 1880-1883, li permeteren conèixer àmpliament la gran geografia i la petita geografia canigonènques, que seran l'escenari principal de *Canigó*. La literatura popular o semierudita catalana dels segles XVI-XVII presenta unes «invencions» d'imatges sagrades, especialment marianes, objecte d'un culte singular; aquests relats, molt més apropiats a la llegenda que no pas a la història, però també molt més suggeridors per al poble, obtingueren un gran èxit. El Dr. Francesc Marés, prevere, publicà, l'any 1666 a Barcelona, *Historia y miracles de la Sagrada Imatge de Nostra Senyora de Nuria*, reeditada onze vegades i escrita en prosa, llevat de la cloenda versificada del llibre i titulada «Breu narració de la historia de nostra Senyora de Nuria en Octavas Catalanas». Una de les obres més reeixides i captivadores per la seva riquesa de la literatura mariana, de tanta tradició a Catalunya, la *Historia y miracles de la Sagrada Imatge de Nostra Senyora de Nuria* fou molt elogiada pel poeta rossellonès J. Sebastià Pons, el qual confessa la seva «conversió» al català, com a escriptor, gràcies a la lectura d'aquest llibre. «I encara, segurament, va fer una altra cosa el llibre de Francesc Marés: confirmar el poeta en el seu amor a la natura i a la vida solitària.»⁸ Segons el mateix Pons, «Després m'evadia cap als cims dels Pirineus, gràcies a un exemplar del *Canigó*, de Verdaguer».⁹ Tots dos llibres, l'un en prosa de la Decadència i l'altre en vers de la Renaixença, que fan la lloança dels Pirineus, de la llegenda i del triomf de la religió cristiana, li confirmaven el seu amor a la natura i a la poesia de les llegendes. Ambdues obres, ancorades en la natura majestuosa, embolcallades d'espesses bromes de la reculada edat mitjana, es mouen entre les remotes llegendes i la història d'alguns llocs cabdals de la nostra cultura secular.

Com ha demostrat recentment el professor Ramon Pinyol en la seva edició crítica de *Pàtria*, el mateix Jacint Verdaguer coneixia el popular llibre del Dr. Marés, modèlic en el seu gènere i, partint de la base que aquesta lectura segurament també hauria incentivat la seva inspiració, són possibles certes comparances amb alguns passatges de *Canigó*, un cosmos polivalent que aglutina l'amor de Verdaguer a la llengua, la natura, amb l'exaltació pirinenca, les llegendes i la història de Catalunya. Les descripcions de llocs paradisiacs dins el regne de les muntanyes emmantellades de neu, regalades d'aigües, rius i fonts, situen, certament, els grandiosos paisatges de Núria i del Canigó dins el denominador comú dels Pirineus, que en ambdues obres no separen pas sinó que uneixen el Principat i la Catalunya Nord: «La ameni-

8. Tomàs GARCÉS, «Introducció» a J. S. PONS, *Obra poètica* (Barcelona, 1976), p. 11.

9. Josep SEBASTIÀ PONS, *L'ocell tranquil* (Barcelona, 1977), p. 113.

tat, gentilesa, y hermosura de aquellas Montanyas de Nuria apenas pot declararse ab la ploma [...] que forman un viu retrato del Paradís Terrenal.»¹⁰ I certs episodis de *Canigó* expressen també l'imaginari celestial de Verdaguer:

Mes eix es meu, cap reyna del món té millor trono;
a cap fins les boyrades humils besen lo peu;
y axò y mon cor y vida y esdevenir te dono;
ací, al nivell dels astres, de glòria te coronó;
més alt sols està Deu. (*Can.* VI)

Hi és esmentada la fauna pròpia d'aquestes contrades perquè «en particular se troban en ellas tres especies diferents de Perdus [...] Del que mes abundan aquellas Montanyas, es de Cabras Silvestres.» (*Hist.* II)

la perdiu blanca sos perfums hi exhala,
gerda xicoyra l'apetit hi encen [...]
allí escumeja llet de dayna fresca,
més blanca que lo gebre del matí. (*Can.* III)

Hi abunden també descripcions botàniques: «Axi no si cull fruytas en aquellas Montanyas, sols son molt abundants de la fruyta, que en Català li diem, Maduxa» o si és «semblant en la grandaria, y forma a las Moras [...] la anomenan allí Gers.» (*Hist.* II).

Què té que veure ab tu aqueixa pastora?
—Pare—, respon, —es del meu cor senyora:
cullint gerts y maduixes un dia la enconrí (*Can.* I)

«Son també adornadas estas Montanyas ab una especie de Boix molt diferent dels ques fan en altrás parts [...] y fan hermosissima vista; à quils mira un poch de lluny, li apar que fullas, flor, y fruyt tot sia Mançanas.» (*Hist.* II)

Allí en un trono vert, que'ls ulls no veuen
si es fet de boix-florit ò d'esmeragda,
los dos s'asseuen, en l'encís que'ls lliga
ella á mirar lo cel, Gentil sa cara. (*Can.* II)

Singularment, doncs, la regina cristiana de Núria i la pagana de Canigó s'asenten sobre el mateix boix; encara, Verdaguer aclareix que aquest «boix florit» és el mateix de què parla Marés: «Lo *rhododendron ferrugineum*, a més del nom de boix florit, té los de boix de Nuria, boxerica [...] Es la flor qu'embelleix més nostres Pirineus.» (*Can.* II, n. 3).

10. Francesc MARÉS, *Historia y miracles de la Sagrada Imatge de Nostra Senyora de Nuria* (Barcelona, 1700), cap. II. En endavant, *Hist.* més la xifra romana del capítol corresponent.

Quant a la flora, «Nos pot desitjar del Cel en avall objecte mes apassible à la vista, que aquells Prats tan adornats de diferents Rosas, Clavells, y Lliris.» (*Hist. II*).

Lliris d'aygua nevats y maravelles
los ofereixen gots d'olor suau [...]
L'hermós blauhet que entre nenúfars nia [...]
ramellet de gemada pedreria (*Can. III*)

«Que bellesa es, veurer alí la odorifera Violeta, los delicats Pensaments, la salutifera Satalfa» (*Hist. II*) i observar-hi com

Al centre de la roda armoniosa
de les nines somriu la més hermosa,
coronat de violes de bosch son front serè. (*Can. I*)

El capítol III de la *Historia y miracles...* entra de ple dins les descripcions d'aigües cristal·lines davallant dels cims, des de la «delectable habitació de la Soberanissima Verge Maria» la imatge de la qual, segons la llegenda, havia de trobar-se entre dues fonts gelades «de las quals se forman caudalosos Rius» (*Hist. III*) i, semblantment,

Dels rius Garona y Éssera sa gran gelera es mare;
Aran, Lys y Venasca podrian dirli pare (*Can. IV*)

lo Canigó es lo pom, les cordes que'l cerç besa
son los tres rius que ronquen lliscant per la devesa,
lo Tech, la Tet, l'Aglí. (*Can. VI*)

Aquí cal esmentar l'ús sovintejat de toponímics i els comentaris de llurs orígens en ambdues obres, com els de «Riu de Segre, que en Llatí se anomena, Sícoris» i «Passa després per devant de la Ciutat de la Seu de Urgell, antiga Cort dels Comptes de aquell nom.» (*Hist. III*)

Atravessant lo Sícoris aurífer
la carroça's desvía vers Saloria;
la Seu d'Urgell, com página de gloria,
lluheix en mitj d'un pla sedós y vert (*Can. IV*)

Remarquem, doncs, el paral·lelisme entre el capítol III, relatiu a la Font i al recorregut del Segre, i el cant IV de *Canigó* «Lo Pirineu», sobrevolat meravellosament per Flordeneu i Gentil.

Tampoc no falten ni a *Historia y miracles...* ni a *Canigó* les oportunes referències a Núria i rodalies: «la santa Casa de Nuria te en la part de Tremontana la Montanya dita, de Finestrelles, la qual esta en lo intermedi de dita santa Casa, y la Plana de Serdanya.» (*Hist. III*):

Com jardinera, la vall d'Eyne els mostra,
 al vèurels serrejar per la montanya,
 la faldada de flors que a la Cerdanya
 aboca al náixer cada jorn d'abril;
 y ab mots d'amor distretes ses orelles,
 indignes son d'ohir vostra canturia,
 ¡oh serafins! que en aquella hora, en Nuria
 bastfau per la Verge un camaril [...]
 De puig en puig pel Coll de Finestrelles
 s'enfilan de Puigmal á l'alta cima (*Can. IV*)

Més endavant, «Baxa lo Riu Fraser, de las Montanyas de Nuria per Caralps, y regant tota aquella Vall, y antiga Vila de Ribes, la fa rica ab Molins, y Fargas.» (*Hist. IV*):

Ribas y tu, pastora del Pirene
 que en lo Freser vens á mirar ta cara,
 ¿no vols que vejan ta hermosura encara? (*Can. IV*)

I la goja de Ribes canta:

Mon palau es dins un cingle
 que'l Freser parteix en dos (*Can. VI*)

Marés, en esmentar el Pirineu, esbossa més o menys una síntesi dels llocs clau de la Catalunya dels comtes-guerrers que, lluitant contra els sarraïns i seguint la trajectòria dels tres rius catalans nascuts a les muntanyes de Núria, configuren ja la nacionalitat incipient: «aquella branca, ó cordillera, que comença desdel mar Mediterraneo, entre Coblliure, y Capdecres, la qual pujant envers Tremontana, divideix lo Comptat de Rossellò, de terra de Empurdà, y tiránt després desdel cap de Canigò envers Ponent, separa los Comptats de Conflent, y Serdanya, de Cathalunya.» (*Hist. I*):

Un gran arbre ajagut es lo Pirene
 que mira ses brancades poderoses
 esbadiarse de Valencia á Rosas,
 entreteixirse ab serres y turons [...]
 Noufonts, Carlit y Canigó y Maranges
 son ses quatre ciclòpiques torrelles
 y son eixos turons ses sentinelles
 hont encara les álignes fan niu. (*Can. IV*)

Dins el poema verdaguerià, els tres senyors, emmarcats alhora d'història i llegenda, són Guifré de Cerdanya, Bernat de Besalú i l'abat Oliba, el qual conqueria culturalment la Catalunya que els seus dos germans arrabassaven a l'Islam; certament, la batalla de Cotlliure fou definitiva per a la victòria cristiana:

Del llevantí Colliure se gira al port,
 ne surt una fumera que tapa'l sol [...]
 Quant trobe á Tallaferro, los dos germans,
 de moros, si no fugen, bé'n xafaran! (*Can.* VIII)

Entremig de tots aquests avatars guerrers, Marès narra la protecció de la sagrada imatge de Núria, soterrada en aquest paratge per sant Gil on, mercès a la Verge, «may pogueren aquells barbaros Moros posarhi los peus». (*Hist.* IV).

Segons el malaguanyat i erudit Dr. Antoni Comas, Marés «es proposà de prestigiar el santuari de Núria amb un passat fet de llegendes i reminiscències literàries fins a l'extrem de voler-lo presentar com una etapa, a l'època medieval, de la ruta monàstica de Ripoll a Sant Miquel de Cuixà». ¹¹ Paral·lelament, l'acció de *Canigó* es mou entre el Rosselló i Ripoll, des d'on es desplaça l'abat Oliba per fundar el monestir de Sant Martí de Canigó com una altra fita del triomf de la Creu sobre la mitja lluna i el paganisme:

Abans qu'el comte mòria,
 pujèm, pujèm al cim de Canigó,
 ab lo signe sagrat de la victòria
 á coronar lo cim del Rosselló [...]
 Cantèm, cantèm, llur fosca nit declina
 als raigs de vostra aurora,
 ¡oh Estrella matutina
 de Nuria y Font-romeu!
 siàu vos la Regina
 de nostre Pirineu. (*Can.* XII)

Si, tradicionalment, una marededéu trobada, com la de Núria, marca el triomf cristià sobre el sarraf i és, alhora, una afirmació de catalanitat, també és aquest el missatge de *Canigó*: totes dues muntanyes, amb la venerada imatge que ostenta poders sobrenaturals la de Núria, coronada amb la Creu la canigonenca, esdevenen sagrades:

Puix sens fer à altres injuria,
 Es Imatge Angelical esta de Nuria,¹²

semblantment

De l'iris bell la violada cinta
 sobre la Creu del Canigó se mostra,
 corona celestial que un àngel pinta. (*Can.* XII)

11. *Història de la literatura catalana - Part Moderna*, VI (Barcelona, 1972), p. 448.

12. Francesc MARÉS, *op. cit.*, p. 336.

El mantell d'ermíni

—Lo que mirau—, li diu, —no son congestes,
son los mantells d'armini de les fades
que dancen a la llum de la celstia
dels estanys de Cadí vora les aygües

El poeta, amb abundant fal·làcia patètica, bagatge historicollegendari i imaginari fantàstic, crearà el mite canigonenc. *Canigó* s'estintola, ja des dels inicis, en diverses tradicions, cançons populars i llegendes, la més remarcable de les quals i nuclear del poema és la poètica llegenda del *mantell d'ermíni*. L'eix imaginari fantàstic, que dins un context de *féerie* vehicula el procés cap a la mort del cavaller Gentil, es caracteritza pel simbolisme del fabulós *mantell d'ermíni* i, també, per l'arquetip de la *dona doble* o Griselda-Flordeneu. De fet, la quarteta del cant segon que encapçala aquest darrer apartat insinua el trànsit del cavaller Gentil des d'un món racional o d'acció —un món de cavallers, arquers i lluites— cap un món imaginatiu o de contemplació —un món de fades, llacs i encisos—, tot envoltat de nocturnitat, típicament oníric i simbolitzat pels flonjos «mantells d'ermíni» de la contalla popular transmesa a Gentil pel seu escuder, fill de l'encontrada:

Si'l més bonich y perlejat tinguésseu,
vos valdría, Gentil, més que l'espasa,
més que dels llibres tots la sabiesa,
més que l'or y l'argent dintre de l'arca. (*Can.* II)

En passar, doncs, el cavaller Gentil a l'altra banda del mirall o país encantat, s'esdevenen unes transposicions o metarmofosis essencials que alhora determinen algunes polaritzacions: congestes de neu són mantells d'ermíni, la pastora Griselda esdevé Flordeneu, reina de les goges, el cavaller Gentil esdevé joglar o trobador, la lluita guerrera esdevé lluita amorosa, el paisatge natural esdevé fantàstic, el Canigó esdevé muntanya màgica, i el marc històric, legendari o poetitzat: tot plegat dins un context exòtic, orientalitzant, que confereix rellevància a l'episodi amorós, amb la naixença de Gentil a un estat edènic evocat, ensems, per la imatge floral de la «magnòlia» de la recixida metàfora verdagueriana:

Lo Canigó es una magnolia immensa
que en un rebrot del Pirineu se bada (*Can.* II),

ja que

Sembia la serra un gegantí magnoli
quan s'esbadellan ses poncelles blanques (*Can.* II).

En traspasar Gentil del món real al món irreal, que en ell s'identifiquen, o bé de l'*animus* a l'*anima*, per obra i gràcia del trobador mantell, *Canigó* s'omple d'ingredients d'un conte de les *Mil i una nits* als cants «Flordeneu», «L'encís», «Lo Pirineu», «Nuviatge» i «Desencantament»:

D'or verge es feta la real carroça,
d'argent, perles y vori ramejada;
set genis en set anys l'han fabricada
dins un palau de fades d'Orient (*Can.* IV)

Gentil no tan sols és seduït i vençut per «la sirena temptadora» sinó també despullat de la seva identitat primigènia de cavaller fins al punt d'aparèixer com un trobador, perquè

Muda dorm en tos braços l'arpa hermosa
que't regalá la fada de Lanós;
sobre ton pit estrenyla com esposa
y llança al vent un cántich amorós. (*Can.* VII)

Passant, doncs, de la mística de la cavalleria a la de l'amor, Gentil esdevé figuració del llegendari i wagnerià cavaller-poeta Tannhäuser, captiu de Venus i entonant càntics al so d'una lira:

Veu al que ahí deixá cobert de ferro,
de pedreria y flors enjoyellat;
veu fet joglar lo fill de Tallaferro,
Samçó que alguna Dálila ha xollat. (*Can.* VII)

I, de fet, la *serra-magnoliera* de Canigó, sempre unint cosmicitat i intimitat, es transforma, al llarg dels cants d'aquest episodi, en un «Venusberg» on Flordeneu posseeix, amb les seves goges, els encisos fatals de «dolces cadenes per l'amor forjades, / manilles d'argent fi, grillons de roses» (*Can.* II) i inquietants alhora, perquè

En Canigó tu ets presoner des d'ara;
mes Canigó l'Olimp es de les gojes. (*Can.* II)

Més encara, sota la temptació diabòlica oferint-li tot l'imperi pirinenc: «Vèges si'l trobes prou hermós y gran». (*Can.* III).

L'aïllament del món real preludia la iniciació de Gentil, com dins d'un cercle màgic o «illa delitosa» enmig de l'estany pur i l'exuberància vegetal que envolten la meravellosa cova-palau de Flordeneu:

Está en mitj del estany com una estrella
florida en mitj del cel de Juliol,
ninfea coloçal que s'esbadella
al bes de les escumes y del sol. (*Can.* III)

Les fades, que responen a toponímics catalans, com les de Roses, Ribes, Banyoles, i també llegendaris, com la de Mirmanda, narren episodis mitològics i fantàstics, com els d'«Annibal» o de «Lampègia»; la mateixa regina, Flordeneu, descriu poèticament «Lo Rosselló»:

La Goja diu: —No sempre fou eixa vall desclosa;
fou aygua lo que es herba, lo que ara es vert fou blau;
bramaren les balenes hont Prada avuy reposa,
y'ls claustrs d'Elna muntan, evori en coral-rosa
de Tèthis lo palau. (*Can.* VI)

Altrament, la parella Flordeneu-Gentil presenta l'antinòmia decisiva sarraïna-cristiana o bé Orient-Occident perquè, de fet, aquesta goja i dona-doble es mou dins un luxós context islàmic, com el mateix palau encantat, feu de l'estimada-enemiga:

Es de marbre d'Isòbol una Alhambra
penjada entre la terra i firmament [...]
Es tot ell d'arabesca arquitectura
que d'Orient portaren les hurís
per distraure ab sa màgica hermosura
els que, romeus, pujam al paradís. (*Can.* III)

I, en definitiva, quan Flordeneu es vesteix per a la cerimònia nupcial, ho fa a l'estil mahometà amb la «verda vesta» i resplendent com una *hurí*:

Del color se vesteix ab que Mahoma
solía veure en somnis les hurís;
ab son vestit de virolada ploma
no es tan hermós l'aucell del paradís. (*Can.* VII)

La triomfal sobrevolada prenupcial de Flordeneu i Gentil damunt del Pirineu, un vol màgic dins un «carro volador», un giny també meravellós perquè «set genis en set anys l'han fabricada / dins un palau de fades d'Orient» (*Can.* IV), ha estat precedida pel *trànsit* a l'altra riba amb el vaixell d'amor, de fet una góndola que té «la proa cisellada / pe'l més traçut pastor del Pirineu» (*Can.* III). Una góndola, tanmateix que, desfet l'encís fatal, esdevindrà vaixell de mort i el llac encantat, l'Estígia del reialme de les ombres:

Fa posar aquell còs dintre la barca,
barca que es ¡ay! sepulcre de recorts!
per última vegada ab ell s'embarca,
y acompanya sa vida al camp dels morts. (*Can.* VII)

Aquell prodigiós mantell d'ermini que l'oracle, per boca de l'escuder, ha ofert al jove cavaller Gentil, finalment es transforma per a l'heroi en una mortalla de blancor glaçada:

Sos ulls son plens de neu, d'ombra y polcina,
sa cara es de cadavre, sos cabells,
madeixa de fil d'or ¡ay! purpurina,
rosseja en rochs y mates á cabdells.

Encastàrenshi á rinxos ses garlandes,
sa gonella de seda y son brial,
les perles á enfilalls, los flochs y randes
de sa gemada vesta nupcial. (*Can. VII*)

Aquesta transmutació total, de vida a mort passant per la fase onírica, de fet l'únic do que ha pogut copsar Gentil del portentós «mantell d'ermini», prenuncia un altre canvi més definitiu: la fi de l'imperi de les goges i el triomf del regne cristià sobre el regne pagà. Amb el penediment de Guifré de Cerdanya, ara la muntanya màgica esdevé mística, un colossal monument a la Creu coronant les «superbes abadies» i dominant els puixants comtats catalans.

A l'impuls de l'imaginari ascensional del poeta, ja des dels inicis amb la pujada nocturna de Gentil fins al cor final dels monjos que assoleixen el cim cantant «en nom de Déu, amunt!, on com un sol d'or ton astre's va llevant» (*Can. XII*), Canigó, el gegant blanc, esdevé, per mitjà de contrastos i recursos poètics eficaços tot al llarg dels dotze cants, muntanya mítica i paradisiàca: les llegendes que projecten el poema fora del temps; les sovintejades comparances i metàfores de blancors immaculades, lluminoses, de materials nobles, decorats artístics, alabastres, vori, cristalls fins, perles, or i argent; l'abundància de gemmes i joiells preciosos, símbols de perfecció espiritual, que magnifiquen el paisatge natural que és, per la metagoge, exorcitzat, transformat en arbre de vida i món nou, quan la muntanya símbol

mostràs com núvia de joyells guarnida;
y de ses mil congestes la florida
blanca esbandí com taronger novell. (*Epíleg*)